

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра правознавства і гуманітарних дисциплін ВННІЕ

МАЦІЄВСЬКА Марина Дмитрівна
Батьківські моделі та їх психологічний вплив на конструювання життєвої
перспективи у пізньому юнацькому віці/ Parental models and their
psychological influence on the construction of life prospects in late adolescence
спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПСзм-22
М. Д. Мацієвська

ТЕРНОПІЛЬ-2025

АНОТАЦІЯ

Мацієвська М. Д. Батьківські моделі та їх психологічний вплив на конструювання життєвої перспективи у пізньому юнацькому віці. – Рукопис.

Дослідження на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю 053 Психологія, освітня програма «Психологія» – Західноукраїнський національний університет. – Тернопіль, 2025.

У кваліфікаційній роботі здійснено комплексне дослідження феномену життєвої перспективи особистості з опорою на історичні, філософські та психологічні підходи до його трактування. Розкрито особливості становлення життєвих орієнтацій у період пізньої юності як чутливого етапу формування життєвого вибору та самовизначення. Проаналізовано психологічні механізми впливу батьків і родових сценаріїв на розвиток життєвої перспективи, окреслено характер взаємодії юнаків із батьками в процесі прийняття значущих життєвих рішень. Емпірично встановлено кореляційні зв'язки між рівнем батьківського впливу та показниками осмисленості життя, а також виявлено прояви родових сценаріїв у структурі життєвої перспективи молоді. Отримані результати поглиблюють уявлення про чинники, що визначають формування життєвої перспективи особистості на етапі юнацького розвитку.

ANNOTATION

Matsievska M. D. Parental models and their psychological influence on the construction of life prospects in late adolescence. – Manuscript.

Research for the degree of higher education "Master" in the specialty 053 Psychology, educational program "Psychology" – West Ukrainian National University. – Ternopil, 2025.

The qualification work carried out a comprehensive study of the phenomenon of the life perspective of the individual based on historical, philosophical and psychological approaches to its interpretation. The peculiarities of the formation of life orientations in late adolescence as a sensitive stage of the formation of life choices and self-determination are revealed. The psychological mechanisms of the influence of parents and family scenarios on the development of life perspectives are analyzed, the nature of the interaction of young people with their parents in the process of making significant life decisions is outlined. Empirically, correlations between the level of parental influence and indicators of meaningfulness of life have been established, and manifestations of generic scenarios in the structure of the life perspective of young people have been revealed. The results obtained deepen the understanding of the factors that determine the formation of the life perspective of an individual at the stage of adolescent development.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗА ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ПСИХОЛОГІЇ.....	7
1.1. Ретроспектива досліджень і теоретичне осмислення поняття життєвої перспективи.....	7
1.2. Еволюція життєвих смислів і цілей у пізньому юнацькому віці.....	14
Висновок до розділу 1.	18
РОЗДІЛ 2. РОДИНА ТА БАТЬКІВСЬКИЙ ВПЛИВ НА ЖИТТЄВІ СМИСЛИ ТА ПЛАНИ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	20
2.1. Сімейні цінності як основа життєвих орієнтирів юнака.....	20
2.2. Батьки та родинний сценарій як фактори формування професійних і життєвих пріоритетів молодого людини.....	29
Висновок до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ БАТЬКІВ ТА РОДОВОГО СЦЕНАРІЮ НА ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ ЮНАКІВ У ПІЗНІЙ ЮНОСТІ.....	37
3.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження ...	37
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	39
Висновок до розділу 3	47
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасному глобалізованому суспільстві, що характеризується високою інтенсивністю соціальних трансформацій, цифровізацією, інформаційним перенасиченням та нестабільністю життєвих орієнтирів, проблема збереження психічного здоров'я дітей і молоді набуває особливого значення. Зростання рівня тривожності, емоційного виснаження, кризи ідентичності та дезорієнтації у життєвих цілях серед молодого покоління актуалізує необхідність глибшого розуміння внутрішніх механізмів розвитку життєвих перспектив особистості.

Сучасна психологічна наука все частіше розглядає формування життєвої перспективи як інтегративний показник особистісної зрілості, суб'єктності та ментального благополуччя. Згідно з дослідженнями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ, 2024), саме молоді люди у віці від 17 до 25 років є найбільш вразливою категорією до криз ідентичності, зниження осмисленості життя та труднощів у побудові життєвих стратегій. Це зумовлює потребу в науковому вивченні чинників, які впливають на формування життєвих орієнтацій, планів і майбутнього бачення особистості.

Одним із таких чинників є вплив батьків і родового сценарію — системи міжпоколінних установок, цінностей, моделей поведінки та сценарних рішень, які непомітно, але суттєво впливають на життєві вибори молодої людини. Саме у період пізньої юності відбувається активне формування життєвих смислів, професійних ідентичностей, моральних орієнтирів та автономії від батьківських настанов. Тому вивчення взаємозв'язку між родовим сценарієм, стилем батьківського впливу та життєвою перспективою особистості має не лише теоретичне, а й значне практичне значення для сучасної психології розвитку, освітньої психології, психотерапії та профілактики криз юнацького віку.

Беручи до уваги ці тенденції, можна стверджувати, що проблема ролі батьків і родового сценарію у формуванні життєвих перспектив особистості у пізній юності є надзвичайно актуальною та недостатньо вивченою в сучасній українській і зарубіжній психології, що зумовлює вибір даної теми дослідження.

Об'єкт дослідження: життєва перспектива особистості у пізньому юнацькому віці, а його **предмет** – роль батьків і родового сценарію як психологічних детермінант формування життєвої перспективи особистості у пізній юності.

Мета дослідження: виявити особливості впливу батьківських моделей і родового сценарію на процес формування життєвих перспектив особистості у віці пізньої юності.

Гіпотеза дослідження:

Передбачається, що рівень батьківського впливу на життєві орієнтації молодшої особи позитивно корелює із загальною осмисленістю життя. При цьому взаємодія між батьками та юнаками у процесі формування життєвих перспектив може мати три типові варіанти:

1. Повна згода юнака з баченням батьків, що формує конформний тип життєвого сценарію.
2. Активне заперечення й опір батьківським установкам як форма сепарації та пошуку автономії.
3. Усвідомлене прийняття порад батьків за умови збереження власної суб'єктності, що відображає зрілий рівень життєвого самовизначення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати історичні, філософські та психологічні підходи до розуміння феномену життєвої перспективи особистості.
2. Дослідити специфіку розвитку життєвої перспективи у контексті вікового періоду пізньої юності.
3. Визначити психологічні механізми впливу батьків і родових сценаріїв на формування життєвих орієнтацій особистості.
4. Встановити кореляційний зв'язок між рівнем батьківського впливу та показниками осмисленості життя юнаків.
5. Виявити особливості взаємодії юнаків із батьками у процесі прийняття життєвих рішень.
6. З'ясувати наявність проявів родових сценаріїв у структурі життєвої перспективи особистості.

Методи емпіричного дослідження включали аналіз наукових джерел, а також застосування методу глибинного напівструктурованого інтерв'ю, спрямованого на вивчення особливостей впливу батьків на формування життєвої перспективи особистості. Для оцінки рівня осмисленості життя було використано психодіагностичну методику «Сенсожиттєві орієнтації» (СЖО).

Дослідження проводилося у форматі онлайн із використанням спеціально розробленої Google-форми. Організаційний і методичний супровід здійснювали фахівці Навчально-наукового центру соціально-психологічної підтримки та резильєнтності Західноукраїнського національного університету. У вибірці взяли участь 28 студентів українських закладів вищої освіти віком від 20 до 22 років, серед яких 14 юнаків і 14 дівчат.

Теоретичне значення дослідження полягає у встановленні взаємозв'язку між рівнем впливу батьків на формування життєвих перспектив особистості в пізньому юнацькому віці та ступенем осмисленості життя, а також у визначенні типових моделей взаємодії молодих людей із батьками щодо бачення власного життєвого шляху.

Практичне значення отриманих результатів виявляється у можливості їх застосування під час розроблення програм сімейного консультування, профілактики внутрішньосімейних конфліктів і формування конструктивної взаємодії між поколіннями. Матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами закладів освіти, соціальними працівниками, фахівцями у сфері сімейної психології, а також самими юнаками та їхніми батьками для підвищення рівня усвідомлення власних життєвих орієнтирів.

Структура та обсяг роботи: Кваліфікаційну роботу викладено на 56 сторінках друкованого тексту. Вона складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури, що включає 54 джерел, з яких 8 – іноземними мовами. Робота ілюстрована 1 таблицею, 1 рисунком. .

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗА ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1. Ретроспектива досліджень і теоретичне осмислення поняття життєвої перспективи

Сучасний розвиток психологічної науки супроводжується системним поглибленням змісту ключових категорій, що відображають зв'язок між часовим виміром людського буття та його особистісно-смысловим наповненням. Психологічні уявлення про темпоральну організацію життя людини, її здатність до усвідомлення власного життєвого шляху та майбутнього стали однією з центральних тем у сучасній науці [6; 12; 13; 25].

Одним із фундаментальних понять цієї проблематики є життєва перспектива особистості. Результати численних міждисциплінарних досліджень підтверджують, що життєва перспектива є вагомим чинником, який визначає рівень домагань, амбітність, самореалізацію та поведінкову активність людини у різні вікові періоди. Вона тісно корелює із самооцінкою, життєвою позицією та здатністю особистості приймати усвідомлені рішення у сьогоденні [34; 42; 43; 46].

Науковий аналіз літератури дає підстави стверджувати, що більшість дослідників розглядають життєву перспективу як цілісну інтегративну систему уявлень людини про майбутнє, яка охоплює усі сфери життєдіяльності, відображає взаємозв'язок між спланованими, спонтанними чи обумовленими зовнішніми обставинами подіями, а також функціонує у динамічній системі “причина – наслідок” [46].

У ході аналізу наукових праць можна виокремити два домінуючі підходи до осмислення феномену життєвих перспектив. Перший, найбільш поширений, базується на соціально-психологічній концепції, згідно з якою життєві плани, перспективи та сценарії особистості є результатом складного впливу соціального середовища, сімейних взаємодій і культурних норм. Відповідно, формування бачення майбутнього інтерпретується як соціально зумовлений процес, у якому

провідну роль відіграють зовнішні чинники. Цей підхід знайшов відображення у працях зарубіжних дослідників – К. Левіна, Ж. Нюттена, Л. Франка, Т. Гісме, Н. Фрезера, Т. Коттла, чії ідеї суттєво вплинули на становлення сучасної психології майбутнього.

Праці К. Левіна заклали теоретичні підвалини розуміння життєвого шляху як часової структури особистісного досвіду. У своїй концепції “часової перспективи” він наголошував, що сприйняття часу є центральним фактором у детермінації поведінки людини, її цілеспрямованості та ефективності діяльності. Зокрема, у роботі “Визначення поняття поля в даний момент” К. Левін підкреслював, що у процесі розвитку дитини її уявлення про майбутнє поступово ускладнюється, набуваючи часово-просторового характеру [51].

Ж. Нюттен, досліджуючи мотиваційну сферу, розкрив механізм взаємозв'язку між життєвими перспективами та системою цілей особистості. Він довів, що життєві плани є не лише відображенням усвідомлених намірів, але й результатом глибинних мотиваційних структур, які формують бачення власного майбутнього [54].

Значний внесок у розуміння проблеми зробив А. Адлер, який пов'язував життєву перспективу із загальною життєвою метою та індивідуальним стилем життя. Відповідно до його теорії, ще у дитячому віці людина формує свої прагнення як реакцію на відчуття обмеженості впливу на навколишню реальність, створюючи індивідуальну систему цінностей і цілей, що визначає її майбутнє [47].

Паралельно із розвитком зарубіжних підходів у вітчизняній психології формувалося уявлення про життєву перспективу як структурний компонент особистісного розвитку, тісно пов'язаний із процесами самосвідомості, смислотворення та становлення життєвої позиції. Цей напрям отримав подальший розвиток у працях сучасних українських учених, які досліджують темпоральну організацію свідомості, особистісну зрілість і ціннісно-сміслові орієнтації у контексті соціокультурних змін.

У сучасній українській психології значний внесок у розуміння процесу розвитку особистості зробив С. Д. Максименко, який у своїх працях виокремив три ключові концептуальні підходи до вивчення життєвого шляху людини:

- життєвий шлях як процес самоздійснення особистості;
- регуляція життєвого шляху через розкриття феномена «спрямованості особистості»;
- система уявлень про життєвий шлях, заснована на аналізі життєвих криз та періодизації розвитку [27, с. 5].

Провідні представники особистісно-орієнтованого підходу (Л. Виготський, Т. Титаренко та ін.) розглядали становлення життєвого шляху й життєвих перспектив як індивідуальний процес, що відбувається під безперервним впливом соціокультурного середовища, у якому особистість зростає та самореалізується [38; 42]. Вони наголошували, що кожна людина формує власне бачення майбутнього не ізольовано, а у взаємодії зі своїм культурним контекстом, ціннісними орієнтирами суспільства, системою міжособистісних стосунків і досвідом соціальної взаємодії.

Відповідно до особистісного підходу до психологічного онтогенезу, обов'язковим компонентом аналізу вікових періодів розвитку є визначення центральних новоутворень та соціальної ситуації розвитку. У контексті періодизації психічного розвитку, запропонованої Л. Виготським, новоутворення юнацького віку безпосередньо корелюють із формуванням життєвих перспектив, життєвого сценарію, часової перспективи, професійного самовизначення, становленням світогляду та емоційно-ціннісної сфери особистості [38, с. 32]. Саме цей період визначається як етап активного пошуку смислу, формування життєвих цілей і початку усвідомленого проектування власного майбутнього.

У сучасній українській психології значний внесок у розуміння процесу розвитку особистості зробив С. Д. Максименко, який у своїх працях виокремив три ключові концептуальні підходи до вивчення життєвого шляху людини:

- життєвий шлях як процес самоздійснення особистості;

- регуляція життєвого шляху через розкриття феномена «спрямованості особистості»;

- система уявлень про життєвий шлях, заснована на аналізі життєвих криз та періодизації розвитку [27, с. 5].

Провідні представники особистісно-орієнтованого підходу (Л. Виготський, Т. Титаренко та ін.) розглядали становлення життєвого шляху й життєвих перспектив як індивідуальний процес, що відбувається під безперервним впливом соціокультурного середовища, у якому особистість зростає та самореалізується [38; 42]. Вони наголошували, що кожна людина формує власне бачення майбутнього не ізольовано, а у взаємодії зі своїм культурним контекстом, ціннісними орієнтирами суспільства, системою міжособистісних стосунків і досвідом соціальної взаємодії.

Відповідно до особистісного підходу до психологічного онтогенезу, обов'язковим компонентом аналізу вікових періодів розвитку є визначення центральних новоутворень та соціальної ситуації розвитку. У контексті періодизації психічного розвитку, запропонованої Л. Виготським, новоутворення юнацького віку безпосередньо корелюють із формуванням життєвих перспектив, життєвого сценарію, часової перспективи, професійного самовизначення, становленням світогляду та емоційно-ціннісної сфери особистості [38, с. 32]. Саме цей період визначається як етап активного пошуку смислу, формування життєвих цілей і початку усвідомленого проектування власного майбутнього.

Особливе місце у вітчизняній психологічній традиції займають праці Т. М. Титаренко, яка ґрунтовно досліджувала феномен життєвих планів, цілепокладання та особистісного майбутнього. Вона розглядала плин психологічного часу як важливий структуроутворювальний чинник життєвого шляху, аналізувала його умовну періодизацію, класифікацію та причинно-наслідкові моделі життєвих подій. У своїх роботах Титаренко наголошує на ролі рефлексії, життєвого досвіду та смислової інтеграції у побудові життєвої перспективи [42; 43].

Як і будь-яка складна психологічна категорія, поняття життєвої перспективи набуло розвиненого теоретико-методологічного підґрунтя. Воно формується у взаємодії з низкою суміжних понять – “життєвий шлях”, “життєвий сценарій”, “часова перспектива”, “життєві цілі”, “самоактуалізація”. Разом ці феномени утворюють інтегративну модель “сфери майбутнього” особистості.

Згідно з визначенням В. Г. Панка, життєвий шлях – послідовність подій, досвіду та обставин, які супроводжують індивідуальний розвиток людини і мають вирішальний вплив на становлення її особистості. Сукупність соціальних, біологічних та екологічних чинників створює унікальну “особисту історію”, що визначає індивідуальний стиль життя, систему цінностей і життєві вибори людини [34].

У нашому дослідженні поняття життєвої перспективи особистості трактується як *цілісне уявлення людини про своє близьке й далеке майбутнє, власну роль у ньому, прогнозовані емоційні, фізичні та професійні стани, а також про особистісний і міжособистісний розвиток, що послідовно розгортаються на часовій лінії її життєвого шляху. Це уявлення охоплює плани, очікування, прогнози й бажання людини щодо майбутнього* [34, с. 45]. Саме цей феномен є центральним у нашому дослідженні, оскільки він визначає вектор особистісного розвитку юнака та ступінь його самовизначення.

Огляд наукових джерел свідчить, що проблематика майбутнього особистості займає важливе місце у сучасній психологічній науці. Вона розробляється не лише в академічних дослідженнях, а й у психотерапевтичних підходах. Так, у позитивній крос-культурній психотерапії Носсрата Пезешкіана “сфера майбутнього” розглядається як одна з чотирьох базових форм переробки внутрішніх конфліктів поряд зі сферою тілесності, діяльності та контактів [37]. Аналогічні підходи спостерігаються в когнітивно-поведінковій терапії, системній сімейній терапії та дитячо-юнацькій психотерапії, де робота з уявленнями про майбутнє виступає ключовим засобом стабілізації емоційного стану, формування нових орієнтирів і профілактики психічних розладів.

Таким чином, концепт життєвої перспективи постає не лише як предмет теоретичного аналізу, а й як практичний інструмент психологічної підтримки

особистості, спрямований на зміцнення її суб'єктності, відповідальності за власний життєвий шлях та здатності до смислового самопроекування.

Життєва перспектива особистості є ключовою складовою сфери майбутнього людини та виступає одним із центральних конструктів у системі саморозвитку, самовизначення та життєтворчості. Для її ґрунтовного аналізу важливо розглядати даний феномен не лише як окрему психічну властивість, а як цілісне особистісне утворення, що відображає внутрішню узгодженість між минулим, теперішнім і майбутнім. У сучасній психології життєва перспектива трактується як структурний елемент особистості, що формується на основі системи цінностей, смислів, очікувань та індивідуального досвіду людини [29; 36].

З погляду антропогенетичного підходу, здатність людини прогнозувати, планувати та свідомо структурувати власне майбутнє є універсальною і вродженою функцією, притаманною *homo sapiens* як виду. Ця здатність є одним із базових механізмів адаптації, що забезпечує цілеспрямовану активність, стійкість до стресових ситуацій і можливість саморегуляції у змінних соціокультурних умовах [29].

Життєва перспектива перебуває у тісному зв'язку з низкою взаємопов'язаних категорій, серед яких – життєвий шлях, життєвий простір і час, життєві орієнтири, прогнози, стратегія та сценарій розвитку особистості. Усі ці феномени взаємодоповнюють одне одного, формуючи цілісну структуру смислового поля особистості [28]. Їхні змістові відмінності зумовлені індивідуально-типологічними особливостями, особистим досвідом, емоційною зрілістю та когнітивною рефлексивністю людини.

Життєвий шлях можна розглядати як хронологічну послідовність подій і рішень, що формують історію особистісного становлення. Він включає як минулий досвід, так і проєкцію на майбутнє. У свою чергу, життєва перспектива є більш вузьким, проте глибшим психологічним утворенням – воно концентрується на майбутньому вимірі буття людини, не охоплюючи минулий досвід, але спираючись на нього у процесі планування [12].

Важливе місце у структурі життєвої перспективи посідають життєві цілі та завдання. Вони відображають прагнення людини до досягнення конкретних результатів у певних вікових чи соціальних етапах. Постановка цілей є механізмом реалізації життєвих планів, тоді як зміна або втрата актуальності цілей свідчить про динамічність і гнучкість життєвої перспективи, що є важливою умовою психологічної зрілості [4].

Не менш суттєвим чинником є життєва програма – усвідомлена система переконань, принципів, ідеалів і стратегічних напрямів діяльності людини. Вона задає орієнтири розвитку, визначає пріоритети та є відображенням ціннісно-смиислової ідентичності особистості. Життєва програма має інтегративний характер і є критично важливою для формування стабільної життєвої перспективи, оскільки поєднує в собі як раціональні, так і емоційно-мотиваційні складові [4].

Поняття життєвої стратегії розглядається як системне бачення майбутнього, що охоплює послідовність життєвих цілей, принципів і засобів їх досягнення. Вона визначає вектор активності особистості, забезпечуючи узгодженість між внутрішніми установками та зовнішніми умовами соціальної реальності [36, с. 189].

Окрему роль у становленні життєвої перспективи відіграють життєвий та родовий сценарії, що визначають несвідомі моделі поведінки, засвоєні у процесі міжпоколінної взаємодії. Згідно з теорією транзакційного аналізу Е. Берна, життєвий сценарій формується під впливом раннього дитячого досвіду, соціальних очікувань і сімейних послань, які згодом визначають бачення власного майбутнього. Таким чином, життєва перспектива є не лише усвідомленою системою цілей, а й результатом глибинних психологічних процесів, що інтегрують когнітивний, емоційний та соціальний досвід людини.

У сучасному контексті вивчення життєвої перспективи набуває особливого значення в умовах соціальної невизначеності, швидких технологічних змін і глобалізації. Здатність особистості до формування конструктивного бачення майбутнього розглядається як показник її

психологічної стійкості, суб'єктності та життєвої компетентності, що забезпечує гармонійне функціонування у складному соціальному середовищі XXI століття.

1.2. Еволюція життєвих смислів і цілей у пізньому юнацькому віці

Життєва перспектива як компонент особистісної структури формується та розвивається протягом усього онтогенезу, відображаючи поступове становлення самосвідомості, ціннісних орієнтацій і здатності до смислової саморегуляції. У різні вікові періоди індивід по-різному осмислює власне майбутнє, однак саме юність вважається сенситивним етапом для формування цілісного образу життєвої лінії, інтеграції уявлень про минуле, теперішнє та майбутнє, а також становлення внутрішнього «часового Я».

Сучасні психологічні концепції, що спираються на культурно-історичну парадигму розвитку особистості (О. Ф. Бондаренко, М. Й. Боришевський, Є. І. Головаха, О. А. Донченко, С. Д. Максименко, В. В. Москаленко, В. Г. Панок, В. В. Рибалка, Т. М. Титаренко та ін.), розглядають юність як період активного смислотворення, у якому особистість формує життєві орієнтири, здійснює професійний і ціннісний вибір, визначає напрями самореалізації. Центральним новоутворенням цього віку є становлення життєвої перспективи, що втілюється у системі цілей, планів і намірів, об'єднаних навколо особистісного смислу майбутнього.

У віковій психології юність, як правило, поділяють на ранню (15–18 років) і пізню (18–23 роки). Саме пізня юність характеризується інтенсивним розвитком рефлексивного мислення, самосвідомості та ідентичності, що зумовлює потребу у створенні стратегії власного життя. Формується здатність до осмисленого планування, узгодження бажаного і можливого, визначення ресурсів для досягнення поставлених цілей.

У цей період зростає прагнення до самостійності, автономії, творчої самореалізації, а також з'являється потреба у визначенні сенсу життя. Водночас, як зазначають сучасні дослідники, життєві плани молоді нерідко мають амбівалентний характер: з одного боку – ідеалізм, романтичні очікування та

недооцінка об'єктивних соціальних обставин, з іншого — невпевненість, страх перед невизначеністю та тенденція до відкладання життєвих рішень.

Формування життєвої перспективи передбачає усвідомлення часової структури власного життя, в якій минуле, теперішнє і майбутнє взаємопов'язані у єдиній смисловій системі (Є. І. Головаха). Це усвідомлення сприяє становленню відповідальності, здатності до прогнозування і планування життєвих стратегій. У сучасній психології підкреслюється, що побудова життєвої перспективи нерозривно пов'язана із розвитком ціннісно-смислової сфери особистості: саме вона забезпечує внутрішню мотивацію та послідовність у досягненні життєвих цілей.

Таким чином, у пізній юності життєва перспектива виступає інтегральним показником психологічної та соціальної зрілості, що виявляється у сформованості цілей, оптимізмі щодо майбутнього, усвідомленості власного життєвого шляху й готовності брати відповідальність за його реалізацію. Провідною діяльністю у юнацькому віці виступає навчально-професійна діяльність, оскільки саме вибір професії чи сфери спеціалізації стає ключовим аспектом самовизначення особистості. Процес цього вибору передбачає аналіз майбутньої діяльності з точки зору її практичної значущості, оцінку власних здібностей і ресурсів, а також узгодження з ціннісними пріоритетами. У цьому контексті осмислене проєктування життєвих перспектив, пов'язаних із професійним самовизначенням, формує своєрідний «афективний центр» юнацьких життєвих ситуацій.

Соціальна ситуація розвитку створює базу для становлення такого центрального новоутворення. У ранній юності молоді люди стикаються з життєвими обставинами, що вимагають ухвалення важливих рішень щодо професійного шляху. Завершуючи етап середньої освіти, вони опиняються у ситуації обмеженого часу для остаточного визначення власних професійних інтересів, що, у свою чергу, визначає подальший вибір освітніх і кар'єрних траєкторій. Водночас у сучасних умовах можливі альтернативні сценарії: наприклад, ранній професійний вибір після 9-го класу або відкладення визначення через так званий «гар year», що практикується у західних країнах. У

таких випадках актуальність проблеми професійного майбутнього може знижуватися або трансформуватися.

Дотичними до процесу усвідомлення життєвої перспективи у юності є питання саморозвитку ідентичності, формування ціннісних орієнтирів та соціальної приналежності, інтеграції національного, культурного та світоглядного контексту [1; 5]. За спостереженнями Н. Пезешкіана, порушення балансу між різними аспектами ідентичності особистості часто стає причиною психоемоційних труднощів і потреби у психотерапевтичному наставництві у подальшому житті [37].

Початкові основи усвідомлення життєвого шляху та життєвої перспективи закладаються ще у дошкільному віці. Діти починають відрізняти минуле, теперішнє та майбутнє, виділяють важливі події та ранжують їх за значущістю. На цьому етапі планування майбутнього носить радше емпірично-спостережний характер: дитина наслідує досвід батьків та дорослих, а її прогнози часто є нереалістичними.

У молодшому шкільному віці відбувається становлення однієї з ключових психічних новоутворень – здатності до рефлексії. Дитина аналізує власний досвід і починає будувати первинні прогнози щодо майбутнього, що закладає основу для формування життєвих перспектив [39, с. 34].

У підлітковому віці на значення для уявлення про майбутнє все більше впливає соціальна референтна група, що дещо зменшує прямий каузальний вплив батьківських прикладів і авторитетів.

З настанням юнацького віку відбувається остаточне формування світогляду та цілісного образу майбутнього. Юнак починає активно визначати власні життєві перспективи, формуючи стратегію досягнення цілей і планування майбутніх кроків. У цей період часто виникають конфлікти з батьками та іншими дорослими, оскільки молодий чоловік або жінка виробляє власну життєву позицію, яку стає складно змінити чи спрямувати виключно відповідно до батьківських очікувань.

Перехід із дитинства до юнацького віку є критичним етапом у формуванні особистісної ідентичності та життєвої перспективи. Цей період характеризується

кризовістю та певною нестабільністю у розвитку когнітивних, емоційних і соціальних структур особистості [39, с. 54]. Юнаки стикаються з труднощами у визначенні моральних орієнтирів, власних життєвих цілей і філософії життя, яка відповідає їхнім ціннісним пріоритетам. Особливо актуальною стає проблема професійного самовизначення та вибору сфери професійних інтересів, що набуває гостроти під час завершення середньої освіти.

Нормативною вважається ситуація, коли юнак прагне активно змінювати своє життя, включати у плани події та досягнення, що раніше здавалися недосяжними. Така динаміка зумовлена розвитком амбітності, підвищенням мотиваційної активності та частково оптимістичним або нереалістичним сприйняттям майбутнього, що характерно для ранньої юності. Процес життєконструювання у цьому віці часто є нестабільним, поривчастим і неоднорідним у своїх проявах.

За даними Савчина М. В., у віці пізньої юності відзначається високий рівень розвитку когнітивних, особистісних, міжособистісних та соціально-емоційних компонентів, що створює сприятливі умови для закріплення стабільного світогляду, морально-етичних принципів і життєвих орієнтирів. Водночас цей період може бути кризовим: наївні та інфантильні прагнення юнака часто стикаються з реаліями дорослого світу, що провокує внутрішній конфлікт [39, с. 58].

Особливе значення має прагнення до автономії – здатність визначати власну позицію, приймати рішення та нести відповідальність за них. Науковці підкреслюють, що автономія тісно пов'язана з формуванням життєвої перспективи і визначає, як особистість поєднує минуле, теперішнє та майбутнє. Існують дві ключові концепції розуміння часу особистості:

1. Перша теорія акцентує, що час особистості формується через майбутнє, яке виступає орієнтиром для оцінки минулого і організації теперішнього [46].

2. Друга концепція підкреслює детерміновану спадкоємність, де минулі досягнення та сформовані здібності визначають уявлення про майбутнє.

У цьому випадку автономія виступає внутрішнім механізмом саморегуляції, що формує зміст і структуру життєвої перспективи.

Невирішеність цих часових утворень може призводити до кризи самовизначення, посилювати екзистенційні переживання та тривогу, що впливає на побудову життєвих планів і перспектив. Юнаки схильні до глибокого самоаналізу, філософських роздумів про сенс життя, що потребує часу для осмислення та усвідомлення. Успішне проходження цієї кризи сприяє розвитку життєстійкості, розширенню світогляду та усвідомленості життєвих цілей.

На відміну від старшокласників, студенти пізньої юності вже мають певний професійний досвід, що дозволяє їм формувати реалістичніший образ кар'єрного розвитку. Проте проблема незадоволеності професійним вибором залишається актуальною [12]. Часто студенти усвідомлюють, що обрана спеціальність не відповідає їхнім інтересам, що призводить до зниження академічної мотивації та загального психоемоційного стану.

У цьому контексті ясна життєва перспектива є ключовим фактором підтримки мотивації: розуміння зв'язку навчання і досягнення цілей формує внутрішній стимул для саморозвитку та зусиль у професійній та особистісній сферах. Водночас цілі повинні залишатися реалістичними та гнучкими, щоб уникнути перевантаження, стресу та вигорання.

Висновок до розділу 1.

Проведений аналіз показав, що життєва перспектива є ключовою категорією сфери майбутнього людини, тісно пов'язаною з ціннісно-смісловими орієнтаціями, професійним самовизначенням та формуванням особистісної ідентичності. У віці пізньої юності відбувається активне утвердження цілісного бачення власного майбутнього, розширюється коло життєвих смислів та формуються реалістичні життєві цілі, що визначають мотивацію до навчання та самореалізації. Наукові підходи різних шкіл підкреслюють роль соціального середовища, індивідуальних особливостей та міжособистісних взаємодій у становленні життєвої перспективи, що робить її комплексним та динамічним феноменом психологічного розвитку.

РОЗДІЛ 2

РОДИНА ТА БАТЬКІВСЬКИЙ ВПЛИВ НА ЖИТТЄВІ СМИСЛИ ТА ПЛАНИ ОСОБИСТОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Сімейні цінності як основа життєвих орієнтирів юнака

Формування ціннісних орієнтацій є одним із найінтенсивніших процесів раннього розвитку особистості, що готує її до дорослого життя. На початкових етапах основну роль відіграють батьки та інші члени родини, які виступають первинними агентами соціалізації, закладаючи фундамент світогляду, моральних та поведінкових установок. Саме у цей період молоді люди отримують перші уявлення про етичні, соціальні та культурні норми, що визначають подальші життєві орієнтири.

З наближенням підліткового віку коло впливу на особистість розширюється: школярі та юнаки починають активно взаємодіяти з навчальними закладами, позашкільними гуртками, медіа та однолітками. Внаслідок цього формується паралельна система цінностей, де різні соціальні групи, зокрема родина, школа та друзі, пропонують власні моделі поведінки та орієнтири. Соціалізація залишається безперервним процесом протягом усього життя, проте підлітковий та юнацький періоди є критично важливими для інтеграції молодої людини в суспільство як повноправного його члена.

3. Фройд підкреслював, що віковий проміжок 14–18 років характеризується інтенсивним пошуком власної ідентичності, засвоєнням нових соціальних ролей та формуванням особистої системи цінностей. Цей процес часто супроводжується конфліктами між індивідуальними бажаннями та соціальними вимогами [50, с. 100].

У традиційних суспільствах молодь отримувала знання й навички від старших поколінь, що дозволяло їй ефективно виконувати соціальні функції. Сьогодні ж усталені моделі досвіду стають менш актуальними, а молоді люди змушені самотійно здобувати нові навички, адаптуватися до швидких змін та готуватися до викликів глобалізованого світу. Це часто призводить до конфлікту

покоління, коли прагнення молоді до самовираження та оновлення стикається з консервативними цінностями батьків і суспільства [А. Менегетті].

Сучасний молодіжний світ характеризується складністю інтеграції традиційних цінностей і норм: з одного боку, молодь прагне знайти своє місце в суспільстві, з іншого – виявляє скепсис щодо старих моделей, що часто призводить до бунту, апатії чи формального конформізму. У цьому контексті процес адаптації цінностей стає двостороннім: молодь переосмислює і трансформує родинні та соціальні цінності відповідно до сучасних реалій, а старше покоління змушене шукати конструктивні способи взаємодії та діалогу.

Отже, молодь виступає не лише носієм сімейних цінностей, а й активним агентом їхнього переосмислення та трансформації в умовах сучасного соціокультурного середовища. Цей процес потребує балансування між традиційними нормами та новими викликами, що інколи призводить до конфліктів і суперечностей, але водночас стимулює розвиток автономності, критичного мислення та здатності до самостійного життєвого вибору.

Однією з характерних рис цінностей сучасної молоді є їхня нестійкість і суперечливість. Дослідження показують, що у віці 15–21 року навіть ті юнаки та дівчата, які свідомо прийняли сімейні цінності, ще не формують завершену й стабільну систему орієнтирів [45]. Внаслідок цього у свідомості молодої людини можуть одночасно існувати цінності, що суперечать одна одній, що потенційно породжує внутрішні конфлікти та ускладнює гармонійне формування життєвої перспективи.

Молодіжна свідомість часто характеризується максималізмом та радикалізмом, що проявляється у категоричних оцінках моральних і соціальних стандартів. Старші покоління традиційно пояснюють це відсутністю достатнього життєвого досвіду, що ускладнює усвідомлення відмінностей між ідеалами та реальністю. Як наслідок, оцінки молоді можуть бути надмірно категоричними та крайніми.

Особливу увагу привертає внутрішній вибір між матеріальним благополуччям та духовною самореалізацією, творчістю чи самопізнанням [28]. Ця дихотомія часто стає джерелом суперечностей, оскільки прагнення до

фінансового чи соціального успіху може конфліктувати із потребою у творчій або духовній самореалізації. Подібні конфлікти створюють нерішучість, сумніви та складнощі в прийнятті життєво важливих рішень.

Сучасна молодь перебуває на перехресті традиційних сімейних цінностей і нових соціокультурних вимог, що часто стає джерелом конфліктів як у родині, так і в ширшому соціумі. Важливим етапом розвитку є формування цілісного образу себе («Я-образу»), який передбачає інтеграцію різних ціннісних орієнтацій. Обрання певного «Я-образу» зазвичай супроводжується прийняттям відповідного набору моральних і соціальних норм. Так, молодь може ідентифікувати себе як бунтарів, конформістів, кар'єристів чи циників, і кожен образ визначає конкретне ставлення до соціальних правил і цінностей [52].

При цьому часто виникає ситуація, коли декларовані сімейні цінності не збігаються з реальними вчинками молодої людини, що породжує ціннісний конфлікт. Розбіжності між родинними переконаннями та особистими орієнтирами можуть призводити не лише до внутрішньої напруги, а й до соціальних суперечностей і ускладнень у міжособистісних стосунках.

Таким чином, юність є критично важливим періодом розвитку, коли молода людина одночасно вирішує два ключові завдання: самовизначення у професійній сфері (вибір професії, набуття компетентності, пошук свого місця у житті) та побудову соціальних зв'язків (вибір друзів, партнера, формування власного кола спілкування). Для прийняття усвідомлених рішень у цих сферах недостатньо зовнішніх порад чи знань – необхідна глибока робота над самопізнанням, визначенням власних здібностей, пріоритетів та цінностей.

Особливе значення в контексті формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління має їх ставлення до таких фундаментальних соціальних цінностей, як свобода та відповідальність. Прагнення до свободи є природним для молоді і часто проявляється найбільш яскраво саме на цьому етапі життя. Однак це прагнення часто носить інтуїтивний, емоційний характер, оскільки відсутність достатнього життєвого досвіду не дозволяє молодій людині усвідомити зв'язок між свободою і відповідальністю [39, с. 132]. Важливо зазначити, що прагнення до свободи в молодіжному віці здебільшого пов'язане з

бажанням звільнитися від усіляких обмежень, будь-то обмеження з боку батьків, суспільства або традиційних норм.

Це призводить до того, що багато молодих людей проявляють девіантну поведінку, яка, на думку деяких дослідників, є своєрідним способом «ослаблення тиску». Адже часто соціум, родина або культурні норми можуть бути надмірними і тиснути на індивіда, що стає для нього неприязним і непосильним. У такому контексті девіантна поведінка виступає як спроба молодої людини зменшити цей тиск і знайти свою свободу [44]. Це може бути як форма протесту, так і спосіб самовираження, а також пошук шляхів для встановлення більш гнучкого балансу між соціальними вимогами та особистісними прагненнями.

Отже, цей період юності є надзвичайно важливим не тільки для визначення життєвих орієнтирів, але й для становлення внутрішнього світу молодої людини, її відносин з навколишнім світом і суспільством в цілому. Власне, саме в цей час відбувається становлення цінностей, які визначатимуть її подальшу життєву стратегію і спосіб взаємодії з соціумом.

У контексті дослідження важливим є той факт, що ціннісна свідомість молоді є надзвичайно динамічною та нестабільною. Вона в значній мірі залежить від соціокультурної ситуації, причому набагато більше, ніж свідомість інших соціальних груп. Молода людина, на відміну від старших поколінь, перебуває в постійному пошуку надійних орієнтирів. Без чіткої опори на соціальні та сімейні цінності, які закріплені в колективних уявленнях, молодь стикається з труднощами в пошуку сенсу свого існування, визначенні життєвих цілей і виборі адекватних шляхів для їх досягнення. Як зазначає Александрова О. Ф., сучасна молодь проходить етап становлення в умовах руйнування старих цінностей і формування нових соціальних відносин, що веде до розгубленості, песимізму і зневіри в майбутнє. У свою чергу, це сприяє зростанню агресивності, екстремізму, шовінізму та кримінальних проявів серед молоді [2].

Молодь, як і інші соціальні групи, є неоднорідною. Її стратифікація часто відображає загальні майнові та соціальні поділи суспільства. Ці розбіжності впливають на самоідентифікацію молодої людини і її ціннісні орієнтації. Прикладом такого поділу є соціологічне опитування, де студентам і

старшокласникам запропонували вибрати, яке правопорушення є більш серйозним: ухилення від сплати податків чи махінації з соціальними допомогами [16]. Як і передбачалося, відповіді респондентів залежали від їх соціального та майнового становища. Молоді люди з багатших родин вважали, що обман заради отримання соціальних виплат є більш аморальним і небезпечним для суспільства, тоді як представники менш забезпечених верств вважали, що ухилення від податків є більш руйнівним для соціальної системи.

Молодь також відрізняється від дорослих авантюризмом, оскільки ще не повністю інтегрована у соціальний світ. Ця характеристика залишається з молодими людьми на певний час, але поступово, з віком, вони стають більш обачними і відповідальними. Важливим є також феномен «розсіяності», характерний для молодих людей, що означає невизначеність у їхніх життєвих орієнтирах і прагненнях. Наприклад, сільська молодь часто виявляє меншу вразливість до соціокультурних змін, оскільки в її оточенні є менші суперечності між вимогами сім'ї та соціуму. У містах, навпаки, молодь більш схильна до пошуків ідентичності, і її свідомість і поведінка значною мірою відображають зміни в дорослому світі.

Не менш важливою є етнокультурна та етнорелігійна диференціація, яка може значно впливати на моральні оцінки та прийняття рішень серед молоді. Наприклад, релігія займає велику частину духовного життя молоді, однак часто не є центральною складовою світогляду. Багато молодих людей відзначають важливість церковних обрядів у святкуванні особистих подій, але релігія сприймається здебільшого як соціокультурний феномен, а не як глибоке духовне переживання. Водночас, близько 20% молоді оцінюють молитву і звернення до Бога як важливі духовні практики, що свідчить про наявність певної духовної ідентичності в молодіжному середовищі [15].

Таким чином, для сучасної молоді характерна значна соціальна та культурна різноманітність у її ставленні до цінностей, і це зумовлюється як внутрішніми змінами в її свідомості, так і зовнішніми соціокультурними впливами. У той час як для одних молодих людей важливі соціальні орієнтири, інші прагнуть до

самостійного пошуку сенсу життя, що може призводити до конфліктів з усталеними соціальними нормами.

Окрім сімейних цінностей, етнічні, релігійні та культурні спільноти також значною мірою визначають картину світу, стиль мислення та мотиви соціально значущих вчинків молодого покоління. Вони формують стереотипи, які є основою для системи цінностей молоді. Паралельно, залишається чітке розшарування в молодіжному середовищі на освічених та неосвічених, міських і сільських молодих людей. Саме в молодості більшість молодих людей ухвалюють важливі рішення, такі як вибір професії, партнера по життю, місця проживання та стилю життя.

Незважаючи на все, у сучасних умовах підрастаюче покоління активно формується саме в сім'ї, яка, хоча й залишається важливим соціокультурним середовищем, зазнає значних змін через соціально-культурні трансформації в суспільстві [5]. Це призводить до того, що молодь стикається з численними суперечливими цінностями, як з боку сім'ї, так і з боку ширшого соціокультурного контексту. Цей процес постійних змін і трансформацій не тільки впливає на індивідуальну свідомість молодих людей, але й значно ускладнює формування їхніх стабільних ціннісних орієнтацій, створюючи ще більшу нестабільність та суперечливість у їхніх переконаннях. Тому, молодь, яка стикається з численними соціокультурними впливами, змушена активно адаптуватися до нових умов, що посилює цей процес внутрішнього пошуку і визначення власних життєвих орієнтирів.

Однією з характерних рис цінностей сучасної молоді є їхня нестійкість і суперечливість. Дослідження показують, що у віці 15–21 року навіть ті юнаки та дівчата, які свідомо прийняли сімейні цінності, ще не формують завершену й стабільну систему орієнтирів [45]. Внаслідок цього у свідомості молодої людини можуть одночасно існувати цінності, що суперечать одна одній, що потенційно породжує внутрішні конфлікти та ускладнює гармонійне формування життєвої перспективи.

Молодіжна свідомість часто характеризується максималізмом та радикалізмом, що проявляється у категоричних оцінках моральних і соціальних

стандартів. Старші покоління традиційно пояснюють це відсутністю достатнього життєвого досвіду, що ускладнює усвідомлення відмінностей між ідеалами та реальністю. Як наслідок, оцінки молоді можуть бути надмірно категоричними та крайніми.

Особливу увагу привертає внутрішній вибір між матеріальним благополуччям та духовною самореалізацією, творчістю чи самопізнанням [28]. Ця дихотомія часто стає джерелом суперечностей, оскільки прагнення до фінансового чи соціального успіху може конфліктувати із потребою у творчій або духовній самореалізації. Подібні конфлікти створюють нерішучість, сумніви та складнощі в прийнятті життєво важливих рішень.

Сучасна молодь перебуває на перехресті традиційних сімейних цінностей і нових соціокультурних вимог, що часто стає джерелом конфліктів як у родині, так і в ширшому соціумі. Важливим етапом розвитку є формування цілісного образу себе («Я-образу»), який передбачає інтеграцію різних ціннісних орієнтацій. Обрання певного «Я-образу» зазвичай супроводжується прийняттям відповідного набору моральних і соціальних норм. Так, молодь може ідентифікувати себе як бунтарів, конформістів, кар'єристів чи циніків, і кожен образ визначає конкретне ставлення до соціальних правил і цінностей [52].

При цьому часто виникає ситуація, коли декларовані сімейні цінності не збігаються з реальними вчинками молодої людини, що породжує ціннісний конфлікт. Розбіжності між родинними переконаннями та особистими орієнтирами можуть призводити не лише до внутрішньої напруги, а й до соціальних суперечностей і ускладнень у міжособистісних стосунках.

Таким чином, юність є критично важливим періодом розвитку, коли молода людина одночасно вирішує два ключові завдання: самовизначення у професійній сфері (вибір професії, набуття компетентності, пошук свого місця у житті) та побудову соціальних зв'язків (вибір друзів, партнера, формування власного кола спілкування). Для прийняття усвідомлених рішень у цих сферах недостатньо зовнішніх порад чи знань – необхідна глибока робота над самопізнанням, визначенням власних здібностей, пріоритетів та цінностей.

Особливе значення в процесі формування ціннісних орієнтацій молоді має їхнє ставлення до фундаментальних соціальних цінностей, таких як свобода та відповідальність. Прагнення до свободи є природним для підлітків та юнацтва і зазвичай проявляється найбільш яскраво саме в цей період життя. Проте це прагнення часто має емоційно-інтуїтивний характер, оскільки недостатній життєвий досвід обмежує розуміння взаємозв'язку свободи та відповідальності [39, с. 132]. Молоді люди прагнуть звільнитися від обмежень, накладених родиною, соціумом чи традиційними нормами, що інколи призводить до проявів девіантної поведінки. Деякі дослідники розглядають такі прояви як спосіб зменшення соціального тиску та пошуку особистісної автономії [44]. Девіантна поведінка в цьому контексті може виступати як форма протесту, спосіб самовираження і спроба встановити баланс між вимогами суспільства та власними прагненнями.

Юність – критичний період для формування життєвих орієнтирів і внутрішнього світу особистості. Саме в цей час закладаються цінності, які визначають подальшу життєву стратегію та способи взаємодії молодої людини із соціумом. Ціннісна свідомість підлітків і юнацтва відзначається високою динамічністю та нестабільністю, оскільки вона значною мірою залежить від соціокультурного середовища і постійного пошуку надійних орієнтирів. Без чіткої підтримки сім'ї та колективу молоді важко визначити життєві цілі і обрати оптимальні шляхи їх досягнення. За словами Александрової О. Ф., сучасне покоління формується в умовах руйнування старих цінностей та формування нових соціальних зв'язків, що провокує відчуття розгубленості, песимізму і невпевненості у майбутньому, а іноді – агресивність і ризиковану поведінку [2].

Молодь є соціально неоднорідною, і її ціннісні орієнтації значною мірою визначаються соціально-економічним та культурним середовищем. Дослідження показують, що соціальне становище впливає на оцінку моральних дій: наприклад, студенти та старшокласники з багатших родин оцінюють обман із соціальними виплатами як більш аморальний, тоді як молодь із менш забезпечених сімей бачить більшу загрозу у ухиленні від сплати податків [16].

Особливості сучасної молоді включають авантюризм, який з віком поступово трансформується в обачність та відповідальність. Феномен «розсіяності» відображає невизначеність у життєвих орієнтирах і пошук ідентичності, що більш виразно проявляється у міському середовищі, де суперечності між очікуваннями родини і соціуму стають більш помітними. Етнокультурна та релігійна диференціація також впливає на моральні оцінки та ціннісні пріоритети молоді: релігія часто сприймається як соціокультурний феномен, а не як глибоке духовне переживання, хоча близько 20% молодих людей практикують молитву чи звернення до Бога як частину духовної самореалізації [15].

Сучасна молодь демонструє значне різноманіття у ставленні до цінностей, зумовлене як внутрішніми змінами свідомості, так і зовнішніми соціокультурними впливами. Частина молодих людей орієнтується на соціальні та сімейні норми, інші активно шукають власний сенс життя, що іноді провокує конфлікти з традиційними нормами. Окрім сімейних цінностей, етнічні, релігійні та культурні спільноти формують систему цінностей, стиль мислення і мотиви соціально значущих вчинків. Незважаючи на соціокультурні зміни, сім'я залишається основним чинником формування молодіжних цінностей. Однак через трансформації в суспільстві молодь стикається з численними суперечливими впливами, що ускладнює закріплення стабільних ціннісних орієнтацій. У таких умовах підростаюче покоління змушене активно адаптуватися, переосмислювати традиції та шукати власні шляхи самореалізації, що є важливим етапом розвитку особистості та формування життєвих перспектив.

2.2. Батьки та родинний сценарій як фактори формування професійних і життєвих пріоритетів молодої людини

Діти часто наслідують життєві сценарії своїх батьків, особливо у питаннях засвоєння гендерних ролей та соціальних моделей поведінки. Сім'я, як мала соціальна одиниця, включає батьків і дітей, які взаємодіють не лише економічно, а й емоційно та психологічно, формуючи базові установки для майбутнього життя. У сучасних умовах роль сім'ї трансформується: якщо раніше вона

здебільшого виконувала економічні функції, сьогодні її основне завдання – забезпечення емоційного та психологічного благополуччя членів родини.

Сучасні дослідження психології підкреслюють важливість впливу батьків і родинного оточення на формування життєвої перспективи особистості. Взаємодія з батьками, сестрами, братами та іншими членами родини визначає раннє формування ціннісних і моральних орієнтирів, часто на неусвідомленому рівні. В умовах українських родин поширена багатопоколінна структура, де дідусі та бабусі можуть мати значний вплив на уявлення дитини про майбутнє, іноді навіть більший, ніж самі батьки.

Дитина нерідко будує власне уявлення про життєвий шлях, спираючись на переконання та життєві моделі батьків. Часто спостерігається прагнення наслідувати професійний вибір, організацію життя та ціннісно-моральні принципи батьків. Цей вплив проявляється помітно у підлітковому та юнацькому віці, коли формуються більш усвідомлені життєві орієнтири.

Особливої уваги заслуговує вплив батьків на професійне самовизначення. Позитивний або негативний досвід батьків у професійній сфері, їхні успіхи та невдачі, можливості самореалізації у роботі формують ставлення дітей до світу професій, кар'єри та власних можливостей. Навіть за відсутності прямого нав'язування вибору, батьківські установки значною мірою визначають уявлення дітей про професійні перспективи.

Практика свідчить, що батьки, які мають конкретні очікування щодо професійного шляху своїх дітей, часто пов'язують їх із власним досвідом та амбіціями. Вони прагнуть, щоб діти реалізувалися успішніше або уникали тих помилок, які самі зробили в минулому. Однак подібне ставлення може стати джерелом тиску на дітей, спричиняючи внутрішній конфлікт та уповільнюючи процес самовизначення.

Діти спостерігають за батьками не лише як працівниками, але й як людьми, що шукають нові можливості, змінюють професію, навчаються або відпочивають. Такі спостереження формують уявлення про робочу етику, значення освіти та саморозвитку. При цьому негативний досвід батьків у

професійній сфері може впливати на кар'єрні очікування та життєві плани дітей, формуючи обережність або, навпаки, бажання уникати аналогічних помилок.

Таким чином, сучасна сім'я залишається ключовим агентом соціалізації та формування життєвих перспектив молоді людини. Водночас соціокультурні трансформації та багатопокілінні взаємодії роблять цей вплив більш складним і багатовимірним, вимагаючи від молоді активного пошуку власного шляху та переосмислення традиційних моделей поведінки і цінностей.

Згідно з дослідженням Фонду Бертельсманна (Bertelsmann Stiftung, 2025), вибір професії є однією з ключових сфер, де молоді люди найбільше орієнтуються на думку батьків і сприймають їхні поради як авторитетні. Це свідчить про те, що під час професійного самовизначення діти шукають підтримку та орієнтири у родині, навіть якщо обрані батьками професійні шляхи не завжди служать прикладом для наслідування. Вибір професії стає не лише результатом особистісних уподобань, а й відображенням родинних очікувань, цінностей і життєвих історій батьків.

Не менш важливою є роль батьків у процесі гендерної соціалізації. Вона починається з раннього віку і реалізується через повсякденну взаємодію та різні форми активності, включно з грою, яка дозволяє дитині імітувати соціальні ролі та засвоювати культурні норми. Таким чином, сім'я виступає первинним середовищем для формування гендерної ідентичності та підготовки до адаптації у соціальні ролі дорослого життя.

Сучасна сім'я стикається з низкою викликів. Соціокультурні трансформації та зміни у сфері цінностей часто призводять до кризових явищ у внутрішньосімейних стосунках. Однією з основних проблем є недостатня моральна та психологічна підготовленість подружжя до сімейного життя, що може ускладнювати взаємодію між батьками та впливати на процес гендерної соціалізації дітей.

Гендерна соціалізація відбувається під впливом ролей обох батьків, однаково важливих для розвитку дитини. Водночас характер їхніх взаємин формує культуру сприйняття статей у сім'ї. Гармонійні, поважні відносини між батьком і матір'ю сприяють формуванню здорових моделей взаємодії, тоді як

конфлікти або нерівність можуть створити викривлене сприйняття ролей і взаємин між чоловіками та жінками. Психологічні стереотипи та культурні уявлення батьків впливають на спосіб, у який дитина сприймає себе як представника певної статі, включно з емоційними реакціями, комунікацією та поведінковими моделями.

Таким чином, сім'я залишається основним фактором соціалізації та формування життєвих перспектив молодого людини. Вона визначає професійні пріоритети, моделі поведінки та ціннісні орієнтації, а також формує гендерну ідентичність, яка впливає на взаємодію з суспільством. Особливо значущим це стає у юнацькому віці, коли молодь не лише визначає власний професійний шлях, а й будує уявлення про майбутню родину. Клімат у сім'ї та якість подружніх стосунків стають важливими факторами формування здорових соціальних і емоційних орієнтирів, що впливають на побудову щасливого особистого та родинного життя у майбутньому.

Згідно з дослідженням Фонду Бертельсманна (Bertelsmann Stiftung, 2025), вибір професії є однією з ключових сфер, де молоді люди найбільше орієнтуються на думку батьків і сприймають їхні поради як авторитетні. Це свідчить про те, що під час професійного самовизначення діти шукають підтримку та орієнтири у родині, навіть якщо обрані батьками професійні шляхи не завжди служать прикладом для наслідування. Вибір професії стає не лише результатом особистісних уподобань, а й відображенням родинних очікувань, цінностей і життєвих історій батьків.

Не менш важливою є роль батьків у процесі гендерної соціалізації. Вона починається з раннього віку і реалізується через повсякденну взаємодію та різні форми активності, включно з грою, яка дозволяє дитині імітувати соціальні ролі та засвоювати культурні норми. Таким чином, сім'я виступає первинним середовищем для формування гендерної ідентичності та підготовки до адаптації у соціальні ролі дорослого життя.

Сучасна сім'я стикається з низкою викликів. Соціокультурні трансформації та зміни у сфері цінностей часто призводять до кризових явищ у внутрішньосімейних стосунках. Однією з основних проблем є недостатня

моральна та психологічна підготовленість подружжя до сімейного життя, що може ускладнювати взаємодію між батьками та впливати на процес гендерної соціалізації дітей.

Гендерна соціалізація відбувається під впливом ролей обох батьків, однаково важливих для розвитку дитини. Водночас характер їхніх взаємин формує культуру сприйняття статей у сім'ї. Гармонійні, поважні відносини між батьком і матір'ю сприяють формуванню здорових моделей взаємодії, тоді як конфлікти або нерівність можуть створити викривлене сприйняття ролей і взаємин між чоловіками та жінками. Психологічні стереотипи та культурні уявлення батьків впливають на спосіб, у який дитина сприймає себе як представника певної статі, включно з емоційними реакціями, комунікацією та поведінковими моделями.

Таким чином, сім'я залишається основним фактором соціалізації та формування життєвих перспектив молодшої людини. Вона визначає професійні пріоритети, моделі поведінки та ціннісні орієнтації, а також формує гендерну ідентичність, яка впливає на взаємодію з суспільством. Особливо значущим це стає у юнацькому віці, коли молодь не лише визначає власний професійний шлях, а й будує уявлення про майбутню родину. Клімат у сім'ї та якість подружніх стосунків стають важливими факторами формування здорових соціальних і емоційних орієнтирів, що впливають на побудову щасливого особистого та родинного життя у майбутньому.

Багатогранність особистісного розвитку у юнацькому віці та необхідність здійснювати власні життєві вибори у побудові перспективи майбутнього часто спричиняють конфлікти між молоддю та батьками. Як зазначають дослідники, «високий рівень розвитку рефлексивної сфери, самоаналітичних здатностей, широкий кругозір та чіткі ціннісно-етичні орієнтири у юнака часто стикаються із стійкими, іноді імперативними батьківськими переконаннями та принципами» [19, с. 179]. Саме на основі таких розбіжностей формуються масштабні конфлікти та протистояння між поколіннями. Культурні відмінності, різні стилі виховання та вимоги сучасного суспільства створюють так звану «generation gap», або прірву між поколіннями.

У юнацькому віці, незважаючи на зменшення значущості батьківського контролю над образом життя молодого людини, їх вплив залишається авторитетним. Паралельно з формуванням власного бачення майбутнього, у батьків виникає своє уявлення про перспективу дитини, яке іноді суттєво відрізняється від бачення юнака.

У позитивних випадках батьки можуть підтримувати юнака, направляти його в сприятливому напрямку, попереджати про можливі помилки та демонструвати наслідки тих чи інших рішень на основі власного досвіду. У негативних ситуаціях сім'я може чинити тиск та нав'язувати свою позицію, що часто призводить до конфліктів, погіршення психологічного клімату та розвитку невротичних розладів у юнака. Таким чином, роль батьків у формуванні життєвої перспективи може бути як конструктивною, так і деструктивною [33].

Ступінь впливу батьків на майбутнє дитини у пізньому юнацькому віці часто корелює зі ступенем сепарації від родини. Чим більш незалежний юнак, тим менший прямиий вплив батьків, і він зазвичай носить рекомендаційний характер або взагалі нівелюється.

Особливу роль у формуванні життєвої перспективи відіграє категорія родинного сценарію. Поняття родового сценарію, яке активно використовується у Позитивній крос-культурній психотерапії Н. Пезешкіана [37], описує закономірності прояву певних психологічних і психосоматичних рис у різних поколіннях одного роду. Певні стійкі моделі реагування на життєві події можуть передаватися від батьків до дітей, формуючи схильності, які згодом проявляються у фізіологічних чи психоемоційних проблемах. Наприклад, приховані, стабільні у часі образи або стереотипи поведінки можуть сприяти розвитку стійких емоційних конфліктів, що, за Пезешкіаном, інколи корелюють із фізичними захворюваннями.

Родовий сценарій має тенденцію передаватися до повного психотерапевтичного опрацювання його причин та проявів у сім'ї. Він активно застосовується в системній сімейній терапії та клієнт-центрованому підході. Юнаки, усвідомлюючи або несвідомо враховуючи родові особливості, можуть

прогнозувати можливі життєві труднощі та проблеми зі здоров'ям, спираючись на досвід попередніх поколінь.

Отже, родовий сценарій є важливим чинником соціалізації та формування особистісної ідентичності юнаків. Він включає систему моделей поведінки, цінностей, переконань і традицій, що передаються через покоління. Родинна історія, ролі членів родини та сформовані соціальні норми суттєво впливають на життєві орієнтири та поведінку юнака. Родовий сценарій може виступати як ресурсом для особистісного розвитку, так і джерелом обмежень, залежно від того, як він впливає на індивідуальний вибір та сприйняття світу.

Крім того, родовий сценарій формує соціальні орієнтири та моделі поведінки, визначаючи, що важливо у житті, як взаємодіяти з іншими, ставлення до роботи, освіти та міжособистісних відносин. Сімейні традиції та культурні цінності формують уявлення про роль чоловіків і жінок, успіхи та досягнення, впливаючи на формування життєвих орієнтирів, професійний вибір і соціальну поведінку юнака.

Приклад батьківської сім'ї може виступати як джерело підтримки, так і обмежень, особливо якщо він передає традиційні або патріархальні моделі поведінки. У таких випадках юнак може стикатися з труднощами у визначенні власної ролі, оскільки нав'язана модель може суперечити його особистим прагненням, цінностям і життєвим амбіціям. Наприклад, сильний тиск на успадкування професії або виконання конкретних обов'язків може спричинити внутрішній конфлікт між бажанням реалізувати власний життєвий шлях і очікуваннями родини. Це обмежує свободу вибору та ускладнює процес формування самостійної та автономної особистості.

Родові сценарії можуть також включати травматичні елементи, що передаються через покоління. Негативні емоційні переживання – конфлікти, економічні труднощі, недооцінка особистих досягнень – можуть стати частиною родової спадщини, і наступні покоління несвідомо переживають їх повторно. Наприклад, авторитарне виховання або складні стосунки у родині можуть формувати труднощі у взаємодії юнака з батьками, а згодом – перешкоджати побудові здорових та рівноправних стосунків у дорослому житті. Така

трансгенераційна передача конфліктів є складною для розв'язання і може суттєво впливати на психоемоційний стан молодого людини.

Проте не всі елементи родового сценарію несуть негативний характер. Родинні традиції, культурна та духовна спадщина можуть бути важливим ресурсом для розвитку особистості. Вони допомагають юнакові знайти своє місце у світі, відчутти зв'язок із історією та спільнотою. Це можуть бути сімейні звичаї, релігійні або культурні практики, які формують відчуття приналежності до певної групи чи нації [30]. Дотримання цих традицій може зміцнити внутрішню стабільність, віру у власні сили та створювати відчуття сенсу й порядку у житті. Таким чином, родова спадщина стає потужним елементом формування ідентичності та соціальної адаптації.

Отже, родовий сценарій у житті юнака має ключове значення для формування соціальних орієнтирів, моделей поведінки та самосвідомості. Він може бути як ресурсом для розвитку, так і джерелом обмежень, залежно від того, як реалізується у конкретній родині. Водночас сучасний підхід до особистісного розвитку передбачає, що юнак має можливість усвідомлено переглядати свій родовий сценарій, виділяти корисні його елементи та трансформувати ті, що стримують розвиток. Це дозволяє формувати унікальну ідентичність, поєднуючи родовий досвід із власними прагненнями, цінностями та життєвими пріоритетами.

Висновок до розділу 2.

Сімейні цінності виступають фундаментом, на якому формується система моральних, соціальних та культурних уявлень молодого людини, визначаючи її життєві пріоритети та цілі. Батьківський вплив, зокрема через власний приклад, рекомендації та очікування, суттєво впливає на вибір професійного шляху та життєвих стратегій, водночас потенційно породжуючи конфлікти у разі невідповідності родинних очікувань і особистих прагнень юнака. Родинний сценарій передає цінності, традиції та певні моделі поведінки через покоління, виступаючи як ресурс для особистісного розвитку або, за наявності травматичних чи обмежувальних елементів, як фактор внутрішніх протиріч. В

цілому, ефективна взаємодія в родині та усвідомлене використання родового досвіду сприяє формуванню самостійної, цілісної ідентичності та здатності юнака до усвідомленого вибору життєвих та професійних стратегій.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ БАТЬКІВ ТА РОДОВОГО СЦЕНАРІЮ НА ЖИТТЄВІ ПРІОРИТЕТИ ЮНАКІВ У ПІЗНІЙ ЮНОСТІ

3.1. Організація та методичне забезпечення емпіричного дослідження

Проведений аналіз теоретичних і методологічних засад дослідження феномену життєвої перспективи особистості дозволив створити науково-методологічну основу для розробки власного емпіричного дослідження, що відповідає темі роботи.

Метою дослідження було визначення основних тенденцій впливу батьків та родового сценарію на формування та усвідомлення життєвих перспектив особистості у віці пізньої юності. Відповідно, були окреслені ключові напрями роботи та визначені пріоритетні методологічні підходи.

Оскільки досліджувані концепти мають якісний характер, для емпіричного вивчення були обрані методи, що дозволяють глибоко аналізувати особистісні та соціальні феномени:

- дослідження особливостей впливу батьків на формування життєвої перспективи особистості методом напівструктурованого інтерв'ю;
- оцінка рівня усвідомленості життєвих цілей і сенсу життя за методикою сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва [20].

Перед основним дослідженням було проведено міні-дослідження методом глибинного напівструктурованого інтерв'ю, що дозволило уточнити структуру гайду для основного опитування та визначити ключові теми і питання.

Емпіричне дослідження проводилося серед студентів різних закладів вищої освіти України (Західноукраїнський національний університет, Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Львівська національна академія мистецтв, Національний університет “Львівська політехніка”). Загальна вибірка складала 28 студентів віком 20–22 роки, у рівній пропорції 14 хлопців і 14 дівчат.

Дослідження проводилося в онлайн-форматі за допомогою Google Forms за супроводу фахівців Навчально-наукового центру соціально-психологічної підтримки та резильєнтності ЗУНУ. Рекрутинг респондентів здійснювався за такими критеріями:

1. Відповідність учасників дослідження предмету та меті роботи;
2. Репрезентативність відповідей кожного респондента для цільової групи;
3. Забезпечення валідності та можливості генералізації результатів на ширшу категорію населення.

Для вивчення ролі батьків та родового сценарію проводилися сесії напівструктурованого інтерв'ю за розробленим гайдом, який містив ключові питання, що дозволяли учасникам детально описати власний досвід і позиції щодо впливу родини на їхні життєві перспективи. Питання включали, зокрема:

1. Наскільки значущим є вплив батьків на ваше бачення майбутнього?
2. Чи виникали конфлікти з батьками щодо вашого життєвого плану?
3. Чи погоджуєтесь ви з баченням батьків, чи відстоюєте власні переконання?
4. Чи радять батьки, чи нав'язують своє бачення майбутнього?
5. Чи відчуваєте ви подібність вашої життєвої перспективи до професійного та особистісного шляху батьків?
6. Чи брали ви приклад із батьків у плануванні власного майбутнього?
7. Чи відмовлялися ви від певних планів через батьківські очікування?

Отримані дані дозволяють простежити ключові тенденції впливу родини на формування життєвих перспектив юнаків і юначок, а також оцінити роль родового сценарію у процесі особистісної соціалізації та професійного самоусвідомлення.

Оскільки дослідження проводилося методом напівструктурованого інтерв'ю, розроблений гайд носив орієнтовний характер і передбачав можливість уточнюючих питань під час самої бесіди з респондентом. Такий підхід виявився продуктивним, оскільки дозволяв фіксувати нові, непередбачені на етапі підготовки аспекти та нюанси, що виникали в процесі спілкування.

Для оцінки рівня загальної усвідомленості життя було обрано методика сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва, оскільки одна зі шкал цієї методики адекватно відображає необхідний показник. Тестування проводилося після проведення інтерв'ю з кожним респондентом, що дозволило отримати комплексну картину життєвих сенсів та орієнтирів учасників дослідження.

Відповідно, оскільки це напівструктуроване інтерв'ю, гайд був орієнтовним і передбачав уточнюючі питання в ході самої розмови із респондентом, що часто було досить продуктивним і додавало нові, непередбачені дослідженням на початку, нюанси.

Для визначення рівня загальної осмисленості життя для дослідження була обрана саме методика сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) за Д. Леонтьєвим, оскільки одна з його шкал репрезентує саме потрібний показник. Методика проведена тестово після інтерв'ю із кожним із респондентів.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Провівши заплановані методики дослідження, ми отримали репрезентативні дані, які відповідають цілям роботи. Результати підтверджують початкову гіпотезу: спосіб взаємодії юнаків пізньої юності з батьками щодо їхніх життєвих перспектив можна умовно класифікувати на три основні типи.

Перший тип характеризується повним прийняттям родинних цінностей та очікувань. Юнак сприймає бачення батьків щодо його майбутнього без внутрішнього протистояння, часто обираючи шлях, запропонований родиною. Це може включати професії або соціальні ролі, традиційні для сім'ї, а також продовження родових традицій.

Основні риси цього типу:

- відсутність внутрішнього конфлікту: поради та очікування батьків сприймаються як природні й правильні.

- лояльність до родових традицій: підтримка сімейних цінностей стає важливою складовою життєвого вибору.

- висока довіра до батьків: юнак вірить у їхній досвід і компетентність.

- готовність до підпорядкування: інтереси сім'ї ставляться вище власних бажань.

- обмежена самостійність: ініціатива у визначенні власного життєвого шляху мінімальна.

Другий тип відзначається протестною, іноді демонстративною поведінкою. Юнак активно заперечує родинні очікування і намагається обирати альтернативні шляхи, часто відмінні від тих, які пропонує сім'я. Така поведінка проявляє прагнення до автономії та самостійності, іноді з емоційною або агресивною складовою.

Основні риси цього типу:

- протест та внутрішній дискомфорт: відчуття тиску з боку батьків провокує опір.

- демонстративне заперечення: відмова від запропонованих рішень і традиційних ролей.

- пошук альтернативних шляхів: активний вибір власного професійного чи життєвого шляху.

- прагнення автономії: формування власного життєвого курсу без впливу сім'ї.

- знижена емоційна підтримка: конфлікт може призводити до напруження у стосунках з батьками.

Третій тип поєднує прислухання до порад батьків із самостійним прийняттям рішень. Юнак враховує думку родини, але остаточно визначає свій життєвий шлях на основі власних інтересів та переконань. Цей тип свідчить про зрілість, відповідальність та здатність інтегрувати родинні цінності у власне життя.

Основні риси цього типу:

- повага до порад батьків: юнак цінує досвід родини, але приймає власне рішення.

- самостійність: рішення базуються на індивідуальних переконаннях і життєвих цілях.

- баланс традицій і власної ідентичності: інтеграція родинних цінностей у персональний життєвий шлях.

- зрілість і відповідальність: готовність брати на себе наслідки власного вибору.

- відкритість у стосунках із батьками: збереження здорового діалогу та можливість компромісів.

Кожен із цих типів демонструє різні стратегії взаємодії юнаків із родинними очікуваннями та життєвими перспективами. Ступінь конфліктності, самостійності та готовності до інтеграції родинних цінностей варіюється від повної гармонії до активного протесту. Вибір конкретного підходу визначається особистісною зрілістю юнака, потребою у самовираженні та готовністю брати відповідальність за власне життя.

Серед опитаних респондентів кожен демонстрував схильність до одного із визначених типів взаємодії. Це дозволяє стверджувати, що описана тенденція підтверджується та є репрезентативною для представників вікової категорії пізньої юності.

Щодо кількісно-відносного розподілу вибірки, найбільшу частку займає третій тип взаємодії, який вважається найконструктивнішим, оскільки мінімізує конфлікти у системі “батьки-діти” та не формує небажаного бачення власного життєвого шляху. Друге місце за кількістю респондентів займає другий тип, хоча різниця між другою та третьою групами не є суттєвою. Візуальне відображення розподілу за усіма типами представлено на рис. 1.

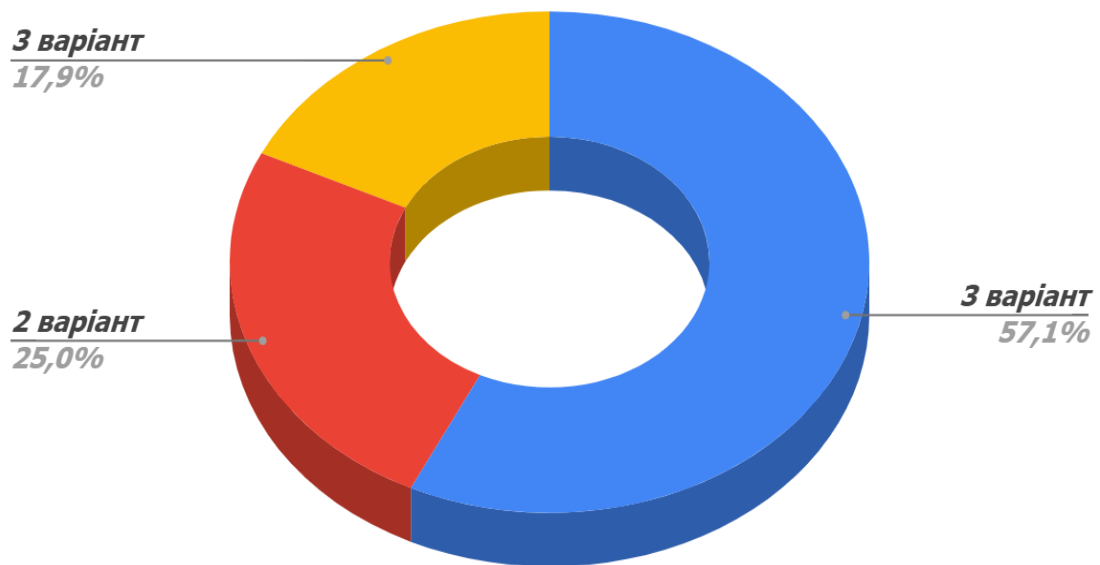

Рис. 1. Кількісний розподіл респондентів за гіпотетичними варіантами взаємодії з батьками щодо їхніх життєвих перспектив (n=28)

Аналіз проведених інтерв'ю дозволив виявити певні тенденції щодо ролі батьків у формуванні життєвої перспективи юнаків. Більшість респондентів (21 особа, 75%) зазначили, що батьки значною мірою вплинули на їхнє загальне бачення майбутнього. Юнаки зазначали, що їхні уявлення про життя та кар'єру безпосередньо пов'язані з родинними цінностями, морально-етичними орієнтирами та життєвими принципами батьків. У багатьох випадках респонденти наводили приклади з дитинства, коли певні події сформували уявлення про майбутнє, що збереглися до сьогодні.

Приблизно 82% респондентів повідомили, що хоча б кілька разів виникали конфлікти з батьками щодо бачення власної життєвої перспективи, що свідчить про складність та багатогранність родинного впливу на формування життєвих орієнтирів юнаків. Оцінка бунтарських настроїв показала, що близько 25% респондентів демонстрували навмисний спротив батьківським очікуванням, прагнучи таким чином проявити незалежність і самостійність. Ці прояви часто пов'язані з індивідуальними особливостями поведінки, сформованими ще в підлітковому віці.

Водночас 35% респондентів відзначали, що батьки часто намагалися нав'язати власне бачення життєвих перспектив, орієнтуючись на власний досвід, нереалізовані бажання або соціокультурні традиції. Для 53% опитаних простежується часткова схожість їхніх життєвих орієнтирів із баченням батьків у їхній юності, що підкреслює наявність родової причинності у формуванні життєвих перспектив.

Для дослідження кореляції між силою впливу батьків і рівнем загальної осмисленості життя юнаків була застосована методика сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО). Під загальною осмисленістю життя розуміли здатність юнака чітко визначати власні цілі, цінності, життєві пріоритети та перспективи розвитку, а також усвідомлювати власні інтереси та потреби.

Виявлено два рівні осмисленості життя:

1. Низька осмисленість: Юнаки з низьким рівнем усвідомленості більше піддаються впливу батьків, оскільки не мають чітких власних орієнтирів. Вони схильні покладатися на зовнішні фактори, що визначає життєвий шлях значною мірою залежним від родинних переконань і очікувань. У таких випадках батьківські поради або непрямий вплив формують вибір професії та соціальної ролі, іноді без особливого сумніву або опору.

2. Висока осмисленість: Юнаки з високим рівнем усвідомленості чітко визначають власні цілі та цінності, що дозволяє їм приймати незалежні рішення. Водночас вони здатні враховувати поради батьків і їхній досвід, поєднуючи власні прагнення з родинними цінностями, зберігаючи індивідуальність і самостійність.

Рівень впливу батьків також варіювався:

1. Сильний вплив: домінуючий вплив батьків спостерігався у випадках, коли юнак не мав власних орієнтирів або ресурсів для самостійного ухвалення рішень. У таких ситуаціях батьківські поради значною мірою визначали професійний та соціальний вибір юнака.

2. Слабкий вплив: юнаки з високим рівнем осмисленості зберігали автономію у виборі життєвого шляху, хоча враховували думку батьків для побудови більш гнучкої та адаптивної стратегії розвитку.

Аналіз емпіричних даних показав прямопропорційну залежність між рівнем загальної осмисленості життя та силою впливу батьків на життєві перспективи юнаків. Респонденти, у яких батьки активно нав'язували своє бачення майбутнього, демонстрували нижчий рівень осмисленості життя (низький та середній), тоді як юнаки з конструктивною взаємодією з батьками досягали середнього та високого рівня осмисленості. Таким чином, рівень загальної осмисленості життя тісно пов'язаний із характером взаємодії з батьками та їхнім впливом на формування життєвих перспектив.

Результати по респондентах показали наступну картину в загальному (див. табл. 1).

Таблиця 1.

**Розподіл результатів тесту СЖО за рівнями загальної осмисленості життя,
% (n=28)**

	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Середнє значення по респондентах	9,9	66,0	23,1

Одним із аспектів нашого дослідження методом інтерв'ю було вивчення проявів родового сценарію у формуванні життєвої перспективи та прогнозуванні майбутнього юнаків, зокрема з урахуванням можливих спадкових захворювань. Більшість респондентів не зазначали наявності такого аспекту у плануванні власного життя. Проте 35% респондентів вказали на ймовірність розвитку спадкових захворювань, які спостерігалися у старших поколінь їхніх родин. Найчастіше згадувалися такі хвороби, як варикозне розширення вен, сечокам'яна хвороба нирок, нефрит, холецистит, патології суглобів та опорно-рухового апарату.

Ці результати свідчать, що родові сценарії та сімейні очікування мають обмежений вплив на життєвий шлях сучасних юнаків. Молодь усе частіше орієнтується на власні прагнення та самостійний вибір, а не на відтворення традицій або ролей попередніх поколінь. Така тенденція зумовлена зміною соціальних умов, посиленням індивідуалізму та глобалізаційними процесами, які

відкривають нові можливості для самовираження та професійного розвитку поза межами родинних очікувань.

Високий рівень самостійності у виборі майбутнього демонструє, що сучасні юнаки мають більше можливостей реалізувати власні інтереси й досягати цілей без значного родинного тиску. Це відображає загальну тенденцію підвищення значення індивідуального вибору, самовизначення та планування кар'єри на основі особистих потреб і сучасних ресурсів, включно з доступом до освіти, інформаційних технологій та глобальних трендів.

Більшість респондентів не вказували на сильний вплив родових традицій при виборі професії або соціальної ролі; родове походження залишалося важливим лише у контексті спадкових захворювань. Це свідчить про зниження значущості родових моделей у сучасному житті молоді, що зумовлено ослабленням традиційних сімейних зв'язків, змінами у соціальній структурі та появою нових моделей сім'ї, де більша увага приділяється психологічним та емоційним аспектам, а не соціальним або професійним зобов'язанням.

Відсутність потреби інтегрувати родові сценарії у власне бачення майбутнього демонструє, що юнаки не відчувають необхідності дотримуватися стереотипів та очікувань попередніх поколінь. Ця позиція відображає сучасні соціокультурні тенденції, де підвищується цінність індивідуального розвитку, свободи вибору та самовизначення.

Соціокультурні зміни, такі як індустріалізація, урбанізація та глобалізація, сприяють розвитку індивідуалізму, що зменшує вплив родових сценаріїв на формування життєвих орієнтирів. Юнаки, особливо в умовах глобального інформаційного простору, мають широкий доступ до знань і культурних моделей, що дозволяє їм визначати перспективи власного розвитку без сильного родового впливу.

Зміни у сімейній структурі, наприклад, поширення неповних сімей, трансформація гендерних ролей та активна участь жінок у професійному житті також знижують схильність юнаків сприймати себе як продовжувачів родових справ або спадкоємців певних соціальних ролей. Сучасний соціальний контекст

більше орієнтований на індивідуальність, аніж на належність до конкретної родини чи традиції.

Таким чином, сучасне суспільство створює для юнаків широкі можливості для самостійного вибору життєвого шляху, професії та особистих цілей. Доступ до освіти, інформації та кар'єрних ресурсів дозволяє молоді будувати життєві перспективи на основі власних переконань та інтересів, а не родових традицій. Юнаки з високим рівнем самосвідомості та осмисленості життя не відчують необхідності слідувати родовим сценаріям, навіть якщо сім'я намагається пропонувати певні ідеї або професійні орієнтири. Родина при цьому виконує переважно емоційну підтримуючу роль, а не визначає життєві цілі та кар'єрний шлях молоді.

Трансформація ставлення до родових стереотипів відображає зміну ролі родини у житті сучасних юнаків. Сьогодні сім'я здебільшого фокусується на наданні емоційної підтримки, а не на нав'язуванні певних моделей поведінки чи професійних орієнтирів. Родина виступає радше як опора та ресурс підтримки, ніж як джерело соціальних чи кар'єрних норм.

У глобалізованому світі, де доступ до інформації, міжнародної освіти та професійних можливостей значно розширився, молодь починає відчувати себе частиною глобальної спільноти, а не лише представником локальних або родових традицій. Використання технологій, соціальних мереж та новітніх освітніх ресурсів дозволяє юнакам формувати власну ідентичність і життєві перспективи поза межами родових або національних обмежень.

Більшість юнаків демонструє тенденцію до індивідуалізації життєвих орієнтирів, що зменшує вплив родового сценарію. Вони орієнтуються на власні інтереси, цінності та можливості, акцентуючи увагу на саморозвитку, самореалізації та досягненні особистих цілей. Родина перестає бути основним джерелом життєвих орієнтирів, виконуючи переважно функцію емоційної підтримки, а не визначаючи соціальні чи професійні стандарти.

Сучасні юнаки отримали широку свободу у виборі життєвого шляху, що дозволяє реалізовувати себе у професійній, творчій, соціальній та інших сферах. Це сприяє формуванню нових моделей життєвих перспектив, які існують поза

межами традиційних родових обмежень. Якщо спадкові захворювання залишаються єдиним аспектом родового сценарію, на який звертають увагу молоді, це свідчить про орієнтацію сім'ї більше на фізичне здоров'я та спадкові фактори, ніж на культурні або соціальні норми.

Загалом, сучасні юнаки переживають період активного самовизначення, коли родові традиції та сценарії більше не визначають їхній життєвий шлях. Вони будують свої перспективи, спираючись на власні інтереси, цілі та прагнення, враховуючи сучасні можливості та тренди. Це свідчить про високий рівень соціальної мобільності нового покоління та одночасно демонструє ослаблення впливу традиційних родових шаблонів на формування життєвих орієнтирів.

Висновок до розділу 3.

У результаті проведеного емпіричного дослідження було з'ясовано суттєвий вплив батьків та родового сценарію на формування життєвих пріоритетів юнаків у пізній юності. Організація дослідження та застосовані методики дозволили отримати репрезентативні дані щодо особливостей взаємодії молоді з батьками та ролі родових традицій у плануванні майбутнього.

Аналіз результатів показав, що взаємодія юнаків із батьками може реалізовуватися у трьох основних варіантах: повна гармонія з батьківськими очікуваннями, демонстративний протест і конфлікт з батьківським баченням майбутнього, а також збалансоване поєднання порад батьків із самостійним прийняттям рішень. Найбільш конструктивним виявився третій варіант, що поєднує самостійність та врахування досвіду батьків, адже він зменшує конфліктність у системі «батьки-діти» та сприяє формуванню зрілих життєвих пріоритетів.

Виявлено пряму залежність між рівнем загальної осмисленості життя юнаків та ступенем впливу батьків на їхні життєві перспективи: юнаки з високим рівнем самосвідомості та осмисленості приймають поради батьків вибірково, інтегруючи їх у власні цінності, тоді як молодь із низьким рівнем усвідомленості

більше схильна підкорятися зовнішнім очікуванням, що може знижувати ефективність самостійного прийняття рішень.

Дослідження також показало, що вплив родового сценарію на життєві пріоритети сучасних юнаків є обмеженим. Лише поодинокі респонденти враховували спадкові аспекти, зокрема ризик розвитку певних захворювань, у плануванні свого майбутнього. Основною тенденцією є орієнтація на індивідуальні прагнення, особистий розвиток та реалізацію потенціалу поза межами родових та соціальних обмежень.

Таким чином, емпіричний аналіз підтвердив, що сучасні юнаки у пізній юності активно формують власні життєві пріоритети, поєднуючи емоційну підтримку батьків із самостійним прийняттям рішень і мінімізацією ролі родових сценаріїв. Це свідчить про підвищення рівня соціальної мобільності, автономності та індивідуалізації життєвих стратегій молоді, що відображає сучасні соціокультурні тенденції та трансформацію ролі сім'ї у формуванні життєвих орієнтирів нового покоління.

ВИСНОВКИ

1. У психологічній науці погляди на життєві перспективи особистості історично розвивалися у межах двох основних підходів: особистісного та соціального. Представники особистісного підходу розглядали життєву перспективу як одне із новоутворень пізньої юності, пов'язане з професійним самовизначенням та формуванням життєвих планів. Представники соціального підходу акцентували роль зовнішніх чинників, середовища та соціального контексту у розвитку цієї категорії.

2. Життєва перспектива особистості визначається як цілісна уявна картина майбутнього, що включає очікувані події, плани, цілі та завдання, впорядковані у часовій перспективі. Вона формується як ключове новоутворення віку юності за умов сприятливої соціальної ситуації розвитку.

3. Батьки відіграють важливу роль у формуванні життєвих перспектив юнака. Конструктивна взаємодія з батьками сприяє розвитку автономності та життєвої цілісності, тоді як неконструктивні моделі спілкування можуть провокувати конфлікти та погіршувати стосунки в сім'ї.

4. Ступінь впливу батьків на життєві перспективи юнаків корелює із рівнем загальної осмисленості життя. Юнаки, яким батьки часто нав'язували власне бачення майбутнього, демонструють нижчий рівень самосвідомості та здатності до автономного планування свого життєвого шляху.

5. Взаємодію юнака з батьками щодо формування життєвих перспектив можна поділити на три основні моделі:

1) Безконфліктне погодження: юнак приймає батьківське бачення майбутнього і інтегрує його у власні плани;

2) Бунтарська позиція: юнак навмисно обирає життєвий шлях, що відрізняється від очікувань батьків, проявляючи протест і прагнення до автономії;

3) Збалансована інтеграція: юнак прислухається до порад батьків, але остаточно формує життєві пріоритети відповідно до власних цінностей та прагнень.

6. Емпіричне дослідження засвідчило, що сучасні юнаки цінують роль родини та батьківських моделей поведінки, проте їхня поведінка істотно відрізняється від попередніх поколінь. Сучасна молодь більш автономна, спрямована на досягнення особистих цілей, інтегрована у суспільні процеси та здатна самостійно визначати професійні та життєві пріоритети. Родинні цінності та традиції залишаються важливими, проте вони виконують радше підтримуючу, ніж директивну функцію.

7. Перспективи подальших досліджень полягають у детальнішому вивченні життєвих перспектив юнаків та ролі родини і родового сценарію у їх формуванні, а також у розкритті психотерапевтичних аспектів цього процесу. Актуальним є порівняння формування життєвих перспектив у різних вікових групах для виявлення вікових та соціокультурних закономірностей розвитку особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. К.: „ЛПД”, 2005. 307 с.
2. Александрова О. Ф. Роль і місце ціннісних орієнтацій у сучасній теорії виховання. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2012. № 1 (17). С. 92–95.
3. Балабух І. М., Осецька Л. В. Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2009. Вип. 4. С. 23–30.
4. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. *Соціальна психологія.* 2005. № 1. С. 3-13.
5. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2016. № 64. С. 13–21.
6. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ–Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
7. Беленька Г. В. Здоров'я дитини –від родини. К.: СПД Богданова А. М. 2006. 220 с.
8. Бортнюк Т., Бахомент С., Найт Н. Теоретичні основи формування моральних цінностей сучасної молоді в сім'ї. *Інноватика у вихованні.* Випуск 13. Том 1. 2021. С. 112-123.
9. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України.* К., 2001. Т. III. Ч. 4. С. 2024.
10. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник / Скрипченко О. В., Долинська Л. В. та ін. – 2-ге видання; Рек. МОН. К. : Каравела, 2009. 400 с.
11. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій. *Соціогуманітарні проблеми людини.* 2006. № 2. С. 192–203.
12. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. К.: Наукова думка, 1988. 143с.
13. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості : від теорії до практики : практико зорієнтований посібник. / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. К.: Освіта України, 2007. 212 с.
14. Жданов І.О. Сімейні цінності та розвиток інституту сім'ї – питання національної безпеки України.
URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhdanov/5c794590b5245/>

15. Жулинський М. Нація. Культура. Література: нац.-культ. міфи та ідейно-естет. пошуки укр. л-ри. К.: Наукова думка. 2010. 560 с.
16. Зазимко О. Формування життєвих цінностей у юнацькому віці: 208 психологічні особливості. Вісник КНТЕУ. 2012. № 4. С. 89–104.
17. Збірник психологічних тестів
<https://www.italiasposato.it/services/psychodiagnostic-tests/>
18. Ільїна Ю. М. Ментальні моделі особистості: теоретичний аналіз. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2003. С. 152–157.
19. Калініченко А. Роль ціннісних орієнтацій у самовихованні студентської молоді. Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічна. Львів, 2006. № 21(1). С. 175–181.
20. Карпова Д. Є. Психологічний аналіз сімейних ролей шлюбних партнерів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. Випуск 4. С. 41–45.
21. Кияшко Д. Ю. Життєві цінності в юнацькому віці: результати емпіричного дослідження. Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. К., 2009. Т. XIV. Ч.2. С. 158–167.
22. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К. : СтилоС, 2000. 336 с.
23. Костюк Г.С. Загальні закономірності онтогенезу людської психіки. Вікова психологія. К., 1976. С.28 – 52.
24. Корчікова Інна Вікторівна. Особистісна автономія як чинник визначення життєвої перспективи в юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / І. В. Корчікова ; наук. керівник В. А. Чернобровкіна ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ, 2014. - 21 с.
25. Левенець А.Є. Місце родинних цінностей у системі смислотворчих конструктів української молоді. *Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка К.*; 2001 Т. III, Ч. 4. С. 101-106.
26. Лібанова Е. М., Аксьонова С. Ю., Бялковська В. Г. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Київ: ТОВ «Основа-Принт», 2009. 248 с.
27. Максименко С.Д. Життєвий шлях особистості як базова категорія

генетичної психології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2.12. С. 5-13.

28. Мартынюк И.О. Жизненные цели личности : понятие, структура, механизмы формирования. К. : Наукова думка, 1990. 318 с.

29. Москалець В.П. Психологія особистості. Навчальний посібник. К.: Видавництво «Центр учбової літератури», 2013. 262 с.

30. Муляр Н. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї у контексті морально-етичного виховання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 359–364.

31. Ноур А. М. Українська сім'я у сучасному соціумі: реалії і тенденції. *Український соціум*. 2002. № 1. С. 104–110.

32. Оксамитна С. Динаміка сімейного стану та складу сім'ї. *Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги*. Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. С. 73 – 80

33. Особа О. Нівеляція сімейних цінностей як прояв культури постмодернізму. *Молодь і ринок*, 2012. № 12. 128 с.

34. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. К.: Ніка-Центр, 2006. 280 с.

35. Процик, І., Ясінська, Т., & Грибик, М. . Проблеми вибору професії та працевлаштування молоді. *Молодий вчений*, 2019. 10 (74), 722-727. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-150>

36. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. С. 472.

37. Психотерапевтичний практикум. Випуск 1. Класичний психоаналіз. Редактор упорядник З. С. Карпенко. Івано-Франківськ: Гостинець, 2004.

38. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 127 с.

39. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. Посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. Рек. МОН. К. : Академвидав, 2005. 360 с.

40. Римаренко І. В. Зміна шлюбно-сімейних відносин в Україні. *Науковий огляд*. 2019. Т. 6. № 59. С. 28–44.

41. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук, 2015. 136 с.

42. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: ДП Спеціалізоване видавництво "Либідь", 2003. 376 с.

43. Титаренко Т. М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості. *Соціальна психологія*. 2008. №6 (32). С. 3-11.
44. Фальова О. Психологічні проблеми сучасної сім'ї. InterConf,(39). 2021. URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/7945>
45. Фурман А.А. Аксіологічні засновки смисложиттєвих орієнтацій особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2020. № 4. С. 19–25.
46. Чепелева Н.В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії*. К.: Либідь, 2006. С. 280-302.
47. Adler A. *The Individual Psychology of Alfred Adler* (H. L. Ansbacher & R. R. Ansbacher, Eds.). New York: Basic Books.1956.
48. Bernt E. *Games People Play* / пер. з англ. К. Меньшикової. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 256 с.
49. Charles Parsons Some remarks on Talcott Parsons's family. In: *Journal The American Sociologist*. Vol 35, Nr 3, Sept 2004. P.p. 4-22
50. Freud S. *The dynamics of transference*. Standard edition. V. 12. London: Hogarth. 1966. P. 97-108.
51. Lewin K., and Dorwin Cartwright (Ed.) *Field theory in social science*. New York: Harper. 1951.
52. Merton R. K. *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science*. 1956.
53. Schwartz S. H. A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology*. 2006. No. 5. P. 137–182.
54. Nuttin J. *Psychoanalysis and personality. A dynamic theory of normal personality*: Transl. N. Y.: Sheed & Ward, 1953. 310 p.